

saságot, az első kémiai ipari konszernt, melynek számos országban voltak szódagyárai (Németország, Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, Románia stb.). Kezdeményezte és finanszírozta a brüsszeli Solvay Kongresszusokat, melyeken a világ nagy tudósai, főleg fizikusok találkoztak. 1922-ben halt meg.

1838. április 18.-án született a franciaországi Cognacban **Paul Émile Lecoq De Boisbaudran**. Az ásványok vizsgálatával foglalkozott a spektrálanalízis segítségével. Ő fedezte fel a galliumot, a samariumot és a diszproziumot. 1912-ben halt meg.

150 éve

1848. március 2.-án született a franciaországi Luzy-ben **François Antoine Phillippe Barbier**. Szénhidrogének vizsgálatával foglalkozott. A magnézium-organikus vegyületeket kezdte tanulmányozni, amit tanítványa Grignard folytatott. 1922-ben halt meg.

1848. március 7.-én született Nyírlugoson Kosutány Tamás. Mezőgazdasági kémiával foglalkozott, a műtrágyázás magyarországi úttörője, a liszt kémiájának nemzetközi szaktekintélye volt. Magyarországon az élelmiszerkémia terén elért eredmények jutalmazására évenként Kosutány Tamás-émlékérmeket ítélnek oda. 1915-ben halt meg.

130 éve, **1868. április 8.**-án született a grúziai Tibilisziben **Werner Von Bolton**. Finomított tantálat állított elő 1903-ban, amiből villanyégők izzószálát készíttette, helyettesítve az azelőtt használt szén-szálakat. Először nyert elemi nióbbiumot 1906-ban, alumínotermiás eljárással. 1912-ben halt meg.

120 éve, **1878. április 17.**-én született Bukarestben **Nicolae Dănilă**. Főleg a román kőolajok és szenek vizsgálatával, analízisével és felhasználásával foglalkozott. módszert dolgozott ki magasabb zsírsavak előállítására a paraffin oxidációjával. 1952-ben halt meg.

80 éve, **1918. március 3.**-án született New York Brooklyn negyedében **Arthur Kornberg**. Felfedezte az ADN-polimeráz enzimet, kimutatta a genetikai anyag önreprodukálásának enzimátikus mechanizmusát. 1959-ben fiziológiai és orvosi Nobel-díjban részesült.

Zsakó János

Tudod-e?

A szövegszerkesztésről

V. Az oldal

Az előző részekben azzal foglalkoztunk, hogy milyen legyen egy oldal belső szerkezete. Ebben azzal foglalkozunk, hogyan alakítsuk ki az oldal teljes szerkezetét, a rendelkezésre álló papíron hol helyezzük el a szöveget, milyen margókat használjunk.

A cél, a tartalom és a forma egyesítése

Talán ennél a résznél, az oldalméret meghatározásánál a legnehezebb általánosságban beszélni, hiszen itt már pontosan kell tudnia a tervezőnek, hogy elkészítendő műve milyen jellegű (könyv, folyóirat, prospektus stb.) és milyen funkciójú (pl. tudományos, szépirodalmi, ifjúsági stb.) lesz.

Lényeges az alkalmazott betűk típusának, méretének (fokozatának), a sorok egymástól való távolságának, a szedés szélességének, a lapon lévő szövegfoltoknak és fehér területeknek az összhangja. Ezek meghatározásánál fő szempontul a jól olvashatóság szolgál (lásd még *III. A főszöveg bekezdéseinek formája* című részt). Néha azonban lényeges tényező az anyagtakarékosság is. Ilyen esetekben célszerű olyanra tervezni az oldal formáját, hogy a jól olvashatóság megtartása mellett a lehető legtöbb betű férjen el a szedésre kialakított helyen.

Mivel legtöbbször a nagyobb lélegzetű, bekötött, fűzött vagy összetűzött, felnőtteknek szóló szövegek szedésénél szokott problémánk lenni, a leghasznosabb talán az, ha a könyv tipográfiájával foglalkozunk.

Oldalszám

Az oldalszám gyakorlati szükségessége mellett szolgálhat díszítőelemként is. Legegyszerűbb esetben az oldalszám a szövegbetűből szedve, az oldalakra tördelt szöveg alatt, attól egy somyi távolságban, a külső margóhoz igazítva helyezkedik el. Díszítő szerepe lehet a kurzív és a szövegbetűnél kisebb oldalszámoknak, a félkövőből szedett oldalszám csak tudományos műveknél elfogadható. Érdekesebb tipográfiájú oldalszámokat különleges, díszes nyomtatványoknál célszerű alkalmazni.

Élőfej

Az élőfej egy olyan tájékoztató szöveg, amely az oldalakra tördelt szöveg fölött egy somyi távolságban helyezkedik el. Leginkább a műszaki és tudományos, erősen tagolt műveknél alkalmazható előnyösen. Az élőfejnek jól olvashatónak kell lennie, világosan el kell különülnie az oldalakra tördelt szövegtől és a szövegben elhelyezett címeiktől. Az élőfejnek minden esetben tájékoztató, felvilágosító vagy magyarázó jellegűnek kell lennie.

Mivel a különböző jellegű művekben más és más szerepet tölt be, szedési formái is különböznek.

Tudományos művekben az élőfej szedésére a szövegbetű egy fokozattal kisebb változatát, a szövegbetű kurzívját, illetve a (nagybetű nélküli) kiskapítalist ajánlják. Általában a bal oldalon (páros oldalakon) a magasabb rendű, jobb oldalon (páratlan oldalakon) az alacsonyabb rendű címek szerepelnek. Ha a mű különböző szerzők munkáit tartalmazza, a bal oldali élőfej a szerző nevét, a jobb oldali pedig a cikk vagy a fejezet címét tartalmazza.

Lexikon jellegű művekben az élőfej irányító és eligazító jellegű, ezért ajánlott azt a szövegbetű félkövérjéből szedni.

Az élőfejjel szedett műveknél az *oldalszámot* az élőfejben kell elhelyezni: lexikonoknál a belső, egyéb műveknél a külső margóhoz igazítva.

Szedéstükör és margóviszonyok

A könyv szedéstükrének azt a felületet nevezzük, amelyet a szöveg az oldal fehér papírfelületén elfoglal.

Az 1. táblázat a két leggyakrabban alkalmazott formátumra, az A/4-es és a B/5-ös méretre ajánlott könyvszedéstükör-méreteket tartalmazza:

A használt papír	A/4	B/5
A szedéstükörmérete milliméterben	153,0 x 216,0 157,5 x 220,5 162,0 x 229,5 166,5 x 238,5	117,0 x 171,0 122,5 x 180,0 127,0 x 189,0

1. táblázat. Könyvszedéstükör méretek

A szedéstükör kiválasztását a margóviszonyok meghatározásával együtt kell végezni. Hagyományosan a margók a belső margótól indulva, a felsőn majd a külsőn át az alsó margó felé haladva növekednek. Az ajánlottak közül néhányat a 2. táblázat tartalmaz:

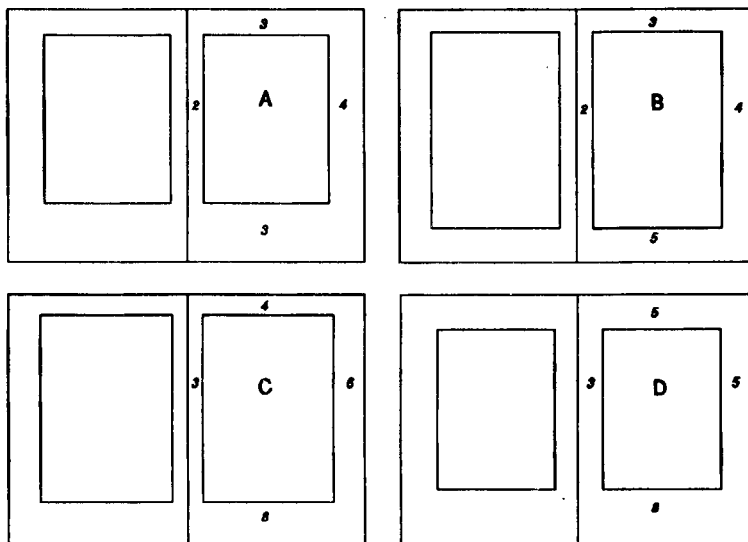
		Belső margó	Felső margó	Külső margó	Alsó margó
Klasszikus	A	2	3	4	6
	B	2	3	4	5
	C	3	4	6	8
Arany metszet	D	3	5	5	8
Egyéb	E	2	2,5	3	4
	F	2,5	3	3,5	6
	G	3	3,5	4	6
	H	3,5	4	4	7,5

2. táblázat. Margóarányok

A szedéstükör és a margó beállításakor az alábbiakat kell figyelembe venni:

- Ha az oldal tartalmaz élőfejet, az a szedéstükörbe beleszámít.
- A lap alján elhelyezett oldalszám nem számít bele a szedéstükörbe.

Figyelembe kell venni, hogy a kész mű fűzve, kötve vagy tűzve lesz-e. Amennyiben a mű bekötésre vagy összetűzésre kerül, számítani kell arra, hogy a belső margók körülbelül 3, illetve 5 mm-rel csökkenni fognak.

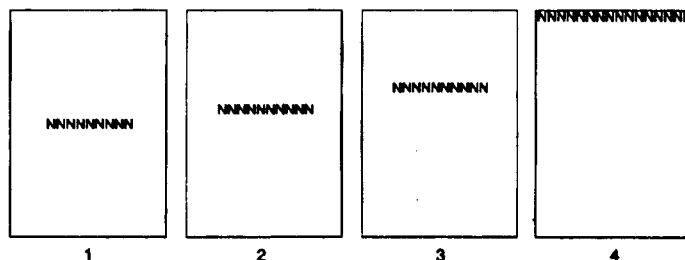
1. ábra. Margóarányok: A, B, C klasszikus; D aranymetszet szerinti

Címoldal fő sora(i)

A könyv címoldalának igazodnia kell az egész könyv tipográfiájához. A szöveg betűtípusával azonos betűből kell szedni. A betűméret és az elhelyezés meghatározásához használhatjuk itt is az aranymetszeti arányokat. A fő sor elhelyezésére az alábbiak ajánlottak:

Ha a fő sor a szedéstükör kétharmadánál rövidebb, azt a szedéstükör aranymetszeti vonalában kell elhelyezni (2. ábra). Jó hatású lehet még az optikai középre helyezett fősor is. A fő sort elhelyezhetjük még a szedéstükör felső vonalához igazítva.

Ha a cím több sorból áll, lényeges a cím értelemszerű sorokra törése, és ajánlott a lipcsei hármas sorosési szabály négy alapformája közül választani (3. ábra). Alkalmazható középtengelyes, oldaltengelyes és tengely nélküli elhelyezés (4. ábra). A címsorban a sorvégi vessző és pont elhagyható, névelőt vagy kötőszót önálló sorban ne szedjünk. Lehetőség szerint kerülni kell a szóelválasztást is. A címlapokon oldalszám nem szerepelhet.

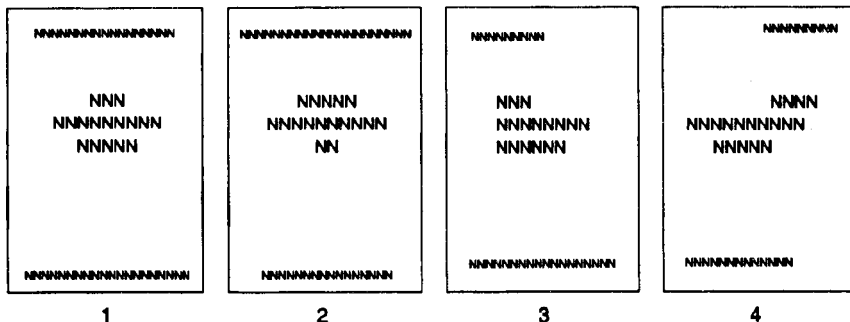

2. ábra. Címoldal fő sorának elhelyezése

1 mértani közép; 2 optikai közép; 3 aranymetszet; 4 szedéstükör felső vonalában

NNNNNNNN NNNN NNNNNNNNNNNNNN	NNNN NNNNNNNNNNNNNN NNNNNNNN
NNNNNNNNNNNNNN NNNN NNNNNNNN	NNNNNNNN NNNNNNNNNNNNNN NNNN

3. ábra. A lipcsei bármás sorosési szabály négy alapformája

4. ábra. Szövegsorok elhelyezésének módjai
1 és 2 középtengelyes; 3 oldaltengelyes; 4 tengély nélküli

És így tovább...

Érdemes lenne még szót ejteni sok egyéb dologról is, amelyekre sajnos itt nincs lehetőség. Hasznos lenne megnézni még az irodalom- és tartalomjegyzék tipográfiáját, hogy hogyan szedjük bevezetőt vagy előszót, melyek a táblázatszedés alapvető szabályai, milyen előírások vonatkoznak a lábjegyzetek szedésére, hogyan helyezhetünk el a szövegben ábrákat és illusztrációkat, milyen szabályai vannak a matematikai képletek szedésének, milyen tipográfiai díszítőelemeket alkalmazhatunk stb.

Remélem, hogy ez a kis bevezető kedvet hozott a tipográfiával való megismerkedéshez mindazoknak, akik e pár fejezetet elolvasták, s amennyiben olyan helyzet elé kerülnek, ahol a cél – még ha mellékesen is – a nyomtatásban, esetleg sokszorosításban megjelenő írásmű külalakja, veszik a fáradságot, és utánanéznek a szükséges dolgoknak.

Én már tudom, megéri! A végeredmény kárpótol az „elvesztegetett” időért.

Bujdosó Gyöngyi
Debrecen